

De penningkunst
van
Guus Hellegers

LOUK TILANUS

De penningkunst van Guus Hellegers

DE PENNINGKUNST VAN GUUS HELLEGERS

Louk Tilanus

Oosterwolde, 2010

COLOFON

Dit boek werd in 2010 uitgegeven door de Stichting Nobilis Oosterwolde in een oplage van 1000 exemplaren.

De uitgave verscheen i.s.m. Kunstruimte Hiemstra Oldeberkoop en Museum De Buitenplaats Eelde en met financiële steun van: ING, Provincie Fryslân, P. W. Janssen's Friesche Stichting, Stichting Bercoop Fonds en een anonieme schenker

De tekst is gezet uit de letter Seria Sans van Martin Majoor. Het binnenwerk is op 170 grams Go! Silk en het omslag op 300 grams Cresendo eenzijdig sulfaatkarton gedrukt. Projectleiding: Pieter Jonker, Oosterwolde
Fotografie en vormgeving: Sijtze Veldema van Stilet Vormgeving, Dwingeloo
Druk: Drukkerij Van der Meer, Oosterwolde

ISBN/EAN 978 94 90847 012

© text: Dr. Louk Tilanus, Leiden
© fotografie: Sijtze Veldema, Dwingeloo
© atelierfoto: Ingrid Bakker, Breukelen

Ook leverbaar: Remco Heite,
Guus Hellegers Beeldhouwer, 2^e druk, 2002
www.stichtingnobilis.nl

Museum
De Buitenplaats
te Eelde

WOORD VOORAF

Guus Hellegers leerde ik kennen door zijn betrokkenheid bij de Vereniging voor Penningkunst. Deze in 1925 opgerichte vereniging wil de penningkunst in Nederland stimuleren en is, om haar doel te bereiken, voor werkelijk deskundig advies afhankelijk van beeldhouwers die zelf penningen maken: zij weten van de hoed en de rand. Hellegers maakte vanaf 1996 tot 2007 als één van drie kunstenaarsleden deel uit van het bestuur van de Vereniging en in deze functie onderhield hij het contact met collega's die gevraagd waren een penning te ontwerpen. De kunstenaarsleden bespreken met hen de opdracht van de Vereniging, zij adviseren, stimuleren, en begeleiden. Het is belangrijk werk, verricht door vrijwilligers in de schaduw van hun eigen oeuvre. Zonder deze inzet van kunstenaars, gevoed door hun besef van artistieke en maatschappelijke verantwoordelijkheid, zou de Nederlandse penningkunst internationaal niet dat hoge niveau hebben dat zij al ruim een halve eeuw bezit: daarin heeft de Vereniging een cruciale rol gespeeld.

Hellegers vroeg mij over zijn werk te schrijven voor zijn zeventigste verjaardag in 2007. Dit boek gaat dus over zijn penningkunst, ik maakte een keuze uit de ruim tachtig die er van zijn hand bestaan. Penningen zijn bescheiden van afmeting maar Hellegers ziet deze terecht als een integrerend deel van zijn oeuvre dat naast de penningen, kleinplastiek, vrij werk, portretten en monumenten in brons en in steen omvat.

In februari 2007 werd Hellegers door een bacteriële infectie ernstig ziek en hij heeft lang moeten revalideren.

Nu is hij weer op de been en kan, zo zegt hij, genieten van de mogelijkheden die hem gebleven zijn: hij is weer aan het werk, zij het dat het élan van vroeger nog niet is teruggekeerd en lang is hij geplaagd geweest door het gevoel alles wat hij kende en kon opnieuw van het allereerste begin weer te moeten leren.

De laatste penning in dit boek is de eerste die hij na zijn ziekte voltooide en die hij goed genoeg vond om de wereld in te zenden. Hij heeft hierin oude thema's hernomen en deze penning doet in zeggingskracht en inventief vermogen niet onder voor zijn werk van de afgelopen veertig jaar. Dat geeft hoop voor de toekomst.

L.T.

Kunsthistorisch Instituut, Universiteit Leiden,

maart 2010

INLEIDING

‘Vorm of esthetiek is voor mij onvoldoende, er moet meer aan de hand zijn. Ik denk dat je als beeldhouwer een medium in handen hebt gekregen om met andere mensen in contact te treden. Zoals een ander dat muzikaal of verbaal doet, zo heb ik de vorm als taal. Ik denk dus dat het wezen van kunst zit in het maken van contact met anderen. En daar is de sfeer voor mij een wezenlijk onderdeel van’.

Guus Hellegers in: Remco Heite, *Guus Hellegers Beeldhouwer*, Oldeberkoop 1998, p. 20

Wij kijken op een cirkelvorm en zien, zo lijkt het op het eerste gezicht, een brokkelige hoop stenen. Bovenaan zijn er een paar scherpe, vlakke horizontale stroken. Zijn die bedoeld als wolken – of zijn het golven? Links, beneden zijn toch onmiskenbaar een paar huizengroepen te zien, maar daarboven: zijn dat flats? Omdat we dat alles op een penning zien waar het niet alleen over het vlak gaat maar ook over de ruimte, en, - hoe gering ook - over de hoogte en de diepte en nog wat kleurverschillen, en omdat we die penning ook nog eens in de hand houden, kunnen we het spel van licht en schaduw ook letterlijk in de hand houden. Dat spel heeft invloed op onze kijk. Soms zien we meer, soms minder, dat hangt af van de belichting. Boven die huizenblokken zijn vage vormen, heel kleine stronkjes broccoli, waarneembaar die we toch als weinig anders dan als bomen kunnen lezen. En verder: een rotswand? Hoge vestingwerken? Het gaat misschien niet alleen over een stad, maar in elk geval wel over een buurtschap, over een gemeenschap, geplaatst in een landschap. Maar van een afstand lijkt de hele voorstelling een abstracte configuratie met herkenbare onderdelen die mogelijk door een stormvloed verzwolgen zullen worden.

2003, bronzen gietpenning, Ø 76 mm

We draaien de penning om en we zien een plaats waar land in water over gaat – het lijkt een rotsachtig gebied aan zee. Er staan, gescheiden door water, twee bouwsels, poorten, of, hoe dan ook, doorgangen, beide gedragen door twee zuilen. Of zijn het pijlers? De vorm doet sterk aan een Japanse torii denken, die grote houten bouwsels die men daar,

in de vrije natuur, vooral aan en in de waterkant en bij tempels aantreft: de even luchtige als monumentale markering van overgang van het ene gebied naar het andere, of een keerpunt op de levensweg. De tegenstelling tussen natuur en cultuur wordt aangegeven; ruimte, rotsen, zee, bergen en lucht en dan het mensenwerk: huizen, poorten. De grootste poort staat in het midden van het vlak, de tweede verder, wat naar rechts. Het schaalverschil tussen de twee geeft een beeld van grote ruimtelijkheid. Beide poorten staan op verhoogde grond, maar er is afstand. Moeten we over die rotsen klimmen om vervolgens in te gaan door de enge poort waar Lucas 13 vs 24 over spreekt? De evangelist heeft met geen woord gerept over de volgende poort die geïsoleerd in de verte ligt, op een verhoging. Wat zich daartussen bevindt

is geen water, maar land. Die gedachte wordt versterkt door de twee scherpe diagonale lijnen die over het vlak lopen: het is kaal land waarboven een dreigend wolkendek hangt. Is dit de levensweg? Deze penning is als een haiku: zo'n ultra kort Japans gedichtje waar in een paar regels een heel universum wordt samengevat. En dan nog met een voor- en keerzijde. Daartussen is geen hiërarchie. 'Oud Land', noemde Hellegers dit prachtontwerp uit 2003 en hij laat aan de kijker diens gedachten en associaties de vrije loop.

Er zijn beeldhouwers voor wie het ontwerpen van penningen afleiding geeft. Een penning is dan iets dat en passant gemaakt wordt, naast een grote opdracht. Dat was bijvoorbeeld bij Mari Andriessen het geval. Zo niet bij Hellegers: hij benadrukt dat hij bij penningen op een andere manier zijn aandacht moet toespitsen dan wanneer hij aan een groot beeld werkt. De concentratie op het kleine oppervlak is bij hem van andere aard.

Hellegers, geboren in 1937 in het Brabantse Teteringen, ging na de middelbare school en dienstitijd naar de Koninklijke Academie in Den Haag. Het was een vijfjarige opleiding, die niet geheel bracht wat Hellegers ervan verwachtte: 'Vijf jaar werken naar portret- en naaktmodel is bepaald niet flitsend te noemen'. Hij kreeg daar les van de beeldhouwer Dirk Bus en les in typografie en lettertekenen van Gerrit Noordzij. Over de gestrenge Bus spreekt hij terughoudend en met een zekere spijt: Bus was afstandelijk en weinig inspirerend voor de jonge en nog zoekende student. Over Henri van Haaren, ook beeldhouwdocent (portret) spreekt hij met sympathie, eveneens over Frederik Reitman, docent modeltekenen. Al met al was de Haagse tijd er niet een waar hij met nostalgie op terugkijkt. Hellegers heeft het lang betreurd dat hij op de Haagse Academie niet met penningen in contact is gekomen. In zijn voorlaatste studiejaar, 1963, werd de expositie van de Fédération Internationale de la Médaille (fidem) gehouden in Den Haag, een expositie van penningmakers uit de hele wereld die elke twee jaar in een ander land gehouden wordt. Hij keerde er vervoerd van terug. Waarom had hij nooit iets van die tak van beeldhouwkunst geleerd of zelfs maar gehoord? En dat terwijl docent Bus met enkele penningen op de tentoonstelling vertegenwoordigd was.

Hellegers' verzoek om ook aan het penningmaken enige aandacht te besteden werd niet gehonoreerd: dat stond niet op het lesprogramma. Aan het einde van zijn derde jaar vroeg hij audiëntie aan bij Piet Esser op de Amsterdamse Rijksakademie maar deze vond dat Hellegers daar maar weer in het eerste jaar moest beginnen om alles wat hij in Den Haag had opgestoken in Amsterdam weer af te leren. Esser had als docent – op de Rijksakademie was hij hoogleraar – zeer veel gedaan om penningkunst als beeldhouwkunst in Nederland te stimuleren. Hellegers bleef na dit teleurstellend advies in Den Haag waar hij in 1964 afstudeerde en ging met een beurs nog een jaar studeren aan het Hoger Instituut voor Schone Kunsten in Antwerpen. Als penningmaker is hij dus autodidact - als die qualificatie nog van enig belang zou zijn voor iemand die al ruim vijfenveertig jaar met deze tak van beeldhouwkunst bezig is.

Hij ontving in 1996 in Neuchâtel de Grand Prix van de fidem en in 2001 werd hem in New York de J. Sanford Saltus Award uitgereikt voor zijn gehele penningoeuvre. Nederlandse penningmakers doen het goed in Amerika: de eerste was Marianne Letterie die in 1994 de prijs kreeg uitgereikt, Hellegers de tweede en Theo van de Vathorst in 2006 de derde.

Hellegers' vroegste penningontwerpen stammen uit 1963, het jaar van de fidem-expositie in Den Haag en tot op heden heeft hij er 86 uitgevoerd. Telling wijst uit dat er alleen in 1971 geen penning gekomen is, elf keer één per jaar, verder twee tot vier en alleen in 1998 kwamen er acht. 1998 was een belangrijk jaar voor de Nederlandse penningmakers: de fidem-expositie was voor de tweede maal in Nederland, deze keer gehouden in Museum Beelden aan Zee in Scheveningen. Hellegers was daar toen als bestuurslid van de Vereniging voor Penningkunst nauw bij betrokken. Van deze 86 zijn er 47 opdrachten, 5 van particulieren, de overige van instellingen of stichtingen. Dan blijven er 39 ontwerpen over die Hellegers uit zichzelf maakte, naar eigen voorkeur, zonder last of ruggespraak. Toen ik mijn keuze van 26 had gemaakt, vroeg Hellegers terloops of het toeval was dat er meer opdrachtpenningen dan vrije ontwerpen bij waren. Ik had daar niet zo op gelet. Mijn keuze was er op gericht om uit het oeuvre een zo groot mogelijke verscheidenheid te laten zien. Het blijkt dat een opdracht, met daarbij het contact met de opdrachtgever, de noodzaak voor de kunstenaar om zich in een geheel nieuw onderwerp te verdiepen en daar een plastische oplossing voor te vinden, bij hem weerklank vindt. Een nieuw onderwerp of thema stimuleert het zoeken naar nieuwe vormen.

Hellegers houdt van typografie; sinds zijn academietijd scheidt hij er genoeg in mooie letters te snijden. Een goede penning is tenslotte een op een klein vlak overtuigend artistiek samengaan van typografie, voorstelling en tactiele waarden.

Wat opvalt in Hellegers' oeuvre is de variëteit. Die bestaat in de eerste plaats uit een grote inventiviteit in verscheidenheid van de vorm van de penning zelf. Er zijn de traditionele, dus ronde, vlakke penningen die men op de hand moet bekijken: die zijn er ook in het vierkant of in een rechthoek. Er zijn er waar hol tegenover bol wordt uitgespeeld (p. 18), en er zijn staande, driedimensionale penningen (p. 24) – Hellegers noemt ze liever: ruimtelijke penningen – en dan ontwierp hij penningen met een voetstuk, en penningen die uit twee in elkaar passende delen bestaan (p. 22). Maar voor alle penningen geldt dat men ze op de hand moet bekijken, van alle kanten. De beeldhouwer werkt graag door op een thema: als hij vindt dat er in een ontwerp meer mogelijkheden om te exploreren aanwezig zijn dan alleen het zojuist bereikte resultaat varieert hij op een eerder gevonden vormoplossing. Door de heel verschillende opdrachten zijn de resultaten ook hoogst verscheiden: het is niet evident iets goeds te kunnen maken van een jubilerend afklickcentrum (p. 22) of van een bibliotheek die 350 jaar bestaat, (p. 48), maar de gelegenheid is nooit te min.

Het landschap neemt bij Hellegers een bijzondere plaats in. Landschap is een zeldzaamheid in de penningkunst, hoewel het sinds lang als achtergrond bij een portret of allegorie is voorgekomen en dat terwijl het reliëf er zich toch bij uitstek toe leent. In Nederland is alleen Christel Seth-Höfner hiermee vergelijkbaar. Ik ben met de bespreking van een landschap van Hellegers begonnen: nu volgt de rest van de keuze uit zijn penningoeuvre, in hoofdzaak chronologisch.